

AZ ALEXANDER-ÜGY HOSSZÚ ÁRNYÉKA RÉVÉSZ GÉZA ÉS AZ EGYETEMI ELJÁRÁSOK

TURBUCZ PÉTER

„ez a sors is elfolyik
nagy szemek szövik”¹

BEVEZETÉS

Az 1919/20-as igazolóbizottsági és fegyelmi eljárások nem pusztán a magyar értelmiség önkasztrálásának, „agyműtéteinek” tekinthetők.² Az események mögött ugyanígy észlelni kell az egyéni és a családi tragédiákat is. Ha ebből a szemszögből pillantunk a szóban forgó időszakra és az eltávolítások érintettjeire, hamar feltűnik, hogy a példastatuálás folyamata kivételes mód – ha nem a legteljesebben – Alexander Bernátot és családját érintette.

Régebben a filozófussal kapcsolatos életrajzok majdnem kizárólag csak az ő stigmatizálását és üldözését vázolták,³ miközben a budapesti tudományegyetem a nagy háborúban becsülettel küzdött két fiának, Ferencnek és Pálnak ugyanígy ajtót mutatott.⁴ De az apa bűnei, vagyis a hazaárulóként való megbélyegzés Alexander legidősebb lányát, Magdát, valamint vejét Révész Gézát és annak testvérét szintén utolérték. Az ellenük folytatott lejárató hadjárat

¹ Takács János: *A szem észrevétlen pillanata*. Szent István Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft., Gödöllő, 2015. 22.

² Ormos Mária: *Agyműtét 1919*. Magyar kérdőjelek a 20. század elején. *Múltunk*, 2010. 3. 46-71.

³ Szemere Samu: *Filozófiai Tanulmányok*. Arany János Irodalmi- és Nyomdai Műintézet. Budapest, 1941. 417-419.;

Gábor Éva: *Alexander Bernát*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 41-43.; Percz László: *Szép rendbe foglalva*. Ister, Budapest, 2001. 137.

⁴ Az Alexander-fiúk egyetemi eltávolításáról lásd az alábbi forrásközlést: Turbucz Péter: *Megkerült Alexander Bernát „Föllebezés”-e akadémiai kizárása ellen*. In. Veres Ildikó – Molnár Márton (Szerk.): *Szellem és élet – Emlékkötet Brandenstein Béla halálának 30. évfordulójára*. Hamvas Intézet, Budapest, 2021. 113-126.

jogszerűtlenségét korábban már tárgyaltam,⁵ így ehelyütt ezt a témát csak érinteni szándékozom, és adekvátnak veszem. Ugyanígy a Révészszel történetek sem teljesen ismeretlenek,⁶ így elsősorban a két igazolási és fegyelmi ügy közötti kapcsolat levéltári kutatásokon alapuló feltárását, valamint azok összekapcsolását tartom feladatommak.

ÉRTELMEZÉSI KERET

A magyar filozófia hosszabb ideig a lélektannal és hangtannal foglalkozó Révész Gézá is tagjai között tartotta számon.⁷ Munkásságával napjainkban jobbára csak a pszichológusok és pszichológiatörténészek foglalkoznak. Ámbár rokoni kapcsolata Alexander Bernáttal mindig is közismert volt, a filozófia számára relevánsnak tekintett munkásságát a pszichológusok 1945 után ritkán érintették, s főként azt emelték ki, hogy Révésznek sikerült betörnie a budapesti tudományegyetem filozófiai világába.⁸ A filozófiatörténetben

⁵ Turbucz Péter: *Mozaikok Alexander Bernátról*. Pro Philosophia, Kolozsvár, 2021. 183-224.

⁶ Donáth Péter: *Adalékok Nagy László pályájához 1918–1922*. Trezor Kiadó, Budapest, 2007. 51., 98-100.; Pléh Csaba: Révész Géza – A sors feszültségei. Levelezése és székfoglalója tükrében. *Thalassa*, 2009. 4. 75-100.; Uő: A korai magyar kísérleti pszichológia és a nagyvilág. Révész Géza emlékére. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2009. 3. 467-495.; Frank Tibor: *Kettős kívánciorlás*. Budapest – Berlin – New York 1919–1945. Gondolat, Budapest, 2015. 132.

⁷ Révész Géza az Alexander Bernát szerkesztette Athenaeum folyóirat rendszeres szerzőjének számított. Athenaeum béli munkásságáról lásd Percz László: *A pozitívizmusról a szellemtörténetig*. Athenaeum, 1892-1947. Osiris, Budapest, 1998. 46., 123.; Révésznek az I. világháború alatti tevékenységét a Magyar Filozófiai Társaságban röviden érinti Gángó Gábor. Gángó Gábor: *A magyar Leibniz-recepció a kiegyezéstől az első világháború végéig*. In. Neumer Katalin (Szerk.): *Identitások és váltások*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet – Gondolat, Budapest, 2015. 177.

⁸ Gábor Éva: Révész Géza életútja. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1984. 1. 66-70.; Csillagné Gál Judit: Révész Géza tudományos munkássága. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1984. 1. 71-76. Lásd még Gábor Éva: Révész Géza (1878–1955). In. *Tanulmányok a magyar pszichológia történetéből*. Összeállította Kiss György, Akadémiai, Budapest, 1991. 24-36.; Lásd még Pléh Csaba: *A lélek és a lélektan örömei*. Tanulmánygyűjtemény. Gondolat, Budapest, 2008. 47., 69.; Uő: *A lélektan története*. Osiris, Budapest, 2010. 278.; Uő: *Hagyomány és újítás a pszichológiában*. Tanulmányok, Balassi, Budapest, 1998. 81-82.; Pléh Csaba – Boross Ottila (Szerk.): *Bevezetés a pszichológiába. Olvasmányok és feladatok a lélektan alapkérdéseinek tanulmányozásához*. Osiris, Budapest, 2004. 25-26.; Matyikó Sebestyén József: *Az „ismeretlen” Révész Géza*. *Somogy*, 1981. 2. 30.

hasonló folyamat játszódott le.⁹ A Mészáros András szerkesztette *Filozófia és irodalom* című könyvben Békés Vera azt írja, hogy „Alexander Bernát életművének ismerői tudják ugyan, hogy fia Amerikában hírneves pszichiáter lett, azt azonban „másutt dobolják”, hogy Franz Alexander, a chicagói analitikus iskola központi alakja, a modern pszichoszomatika egyik megteremtője volt. És viszont: a pszichoanalízis történetírói számontartják ugyan, hogy édesapja, Alexander Bernát, a hazájában hírneves bölcész volt [...], de ezek az adatok legfeljebb színezik, s nem módosítják sem a Franz Alexanderről, sem pedig az Alexander Bernátról kialakult képet.”¹⁰ Ez a megállapítás – természetesen a nevet és az életrajzi adatokat kicserélve – tökéletesen alkalmazható Révészre is. A filozófiatörténetírók nem csatolták be az Alexander-ügybe a pszichológust, miként fordítva sem, a Révész Géza egyetemi eltávolítását érintő munkák többségében még csak elő sem fordul a filozófus neve. Gábor Éva például, aki közel egy időben írta meg életrajzukat, egyáltalán nem állította párhuzamba a két eltávolítást. Továbbá, amíg Alexander esetében rögzítette, hogy egy hosszú folyamatról volt szó, addig Révész kapcsán valamelyest szűkszavú, mintha csak pár hónap alatt lezajlott volna minden, miközben az ő ügye is 1921 végére fejeződött be teljesen.¹¹ Ha Alexander Bernát fegyelmi eljárása felől közelítünk Révész Géza egyetemi eltávolításához, valóban nem jutunk messzire. Az egykori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltár fegyelmi dokumentumaiban például nincs külön iratcsomója a Révész-ügynek, kizárólag az Alexander ellen hozott egyetemi ítéletben említik meg a nevét, mint exponált kommunistát és valamiféle alkalomszülte ékszertolvajt.¹²

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltára Bölcsészkarai és a Rectori Hivatal Alexander Bernát fegyelmi ügyében keletkezett iratcsomóiban szintén alig akad feljegyzés tőle, illetve róla. Ha azonban Révész Géza felől kezdünk a kérdéssel foglalkozni, egy egészen más történet bontakozik ki. A pszichológus sorsa az 1918-as összeomlást követően immár nemcsak családi

⁹ Révész filozófiatörténeti relevanciájával az elmúlt években Varga Péter András foglalkozott. Varga Péter András: Új adalékok a korai fenomenológia és a magyar filozófia kapcsolattörténetéhez Pauler Ákos, Alexander Bernát, Révész Géza és Enyvvári Jenő vonatkozásában. In: Mester Béla (Szerk.): *(Kelet)-Közép-Európa a (magyar) filozófiatörténetben*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet – Gondolat, Budapest, 2016. 256-285.

¹⁰ Békés Vera: Az ember tragédiája és az úgynevezett „Marslakók”-rejtély. In: Mészáros András (Szerk.): *Filozófia és irodalom*. MTA – Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, Budapest – Somorja, 2020. 153.

¹¹ Gábor 1984. 68-69.; Gábor 1991. 26-27.

¹² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K szekció (MNL OL K) 636 1923-5-28333. Alexander Bernát ellen hozott fegyelmi ítélet; Pléh, 2009. 473-478.

és tudományos tekintetben fűződött szorosabbra apósáéval, hanem stigmatizálásuk révén hosszabb időre egybefonódott.

Tanulmányomban annak a kérdéskörnek a megválaszolására törekszem, hogy az 1919/20-as „Alexander-ügy” miként kapcsolódott vagy kapcsolódott-e egyáltalán a „Révész-ügyhöz”, netalán épp fordítva történt? Magyarán: Révész Géza egyetemi eltávolítása összefüggésbe hozható-e apósáéval, Alexander Bernátéval?

A téma kibogozását azért tartom fontosnak, mert a magyar filozófia és pszichológia történetében e tudósok elbocsátása egy korszak végét jelentette, miközben – örök szégyenfoltként – hatással volt a Horthy-korszak máig ünnepektől keblensbergi oktatás- és tudománypolitikájára is.

ELŐZMÉNYEK

Mivel Alexander Bernát stigmatizálása nagyjából már feldolgozott, ezért csak címszavakban ismertetem ügyének előzményeit és a legfontosabb adatokat. A tudós hírneve 1918-ban még mindig tündökölt, ámbar a háború végére, a pacifista hangulat hatására, egyre kevesebben azonosulnak nézeteivel. A Károlyi-érában és a tanácsköztársaság idején egyaránt munkahelyén marad, de szolgálatokat egyik rendszer érdekében sem tesz.¹³ 1919. februárjában egy bölcsészkaros ülésen felszólal és többedmagával kiáll a Kunfi Zsigmond vallás- és közoktatásügyi miniszter által az egyetemre kinevezett tanárok mellett, amiért azután több kollégájával haragba kerül.¹⁴ Egyetemi eltávolításához ezen kívül közrejátszott, hogy a tanácsköztársaság alatt tovább szerkesztette az *Athenaeumot*, amiben másodközlésként megjelentette Varjas Sándor, *Marx mint filozófus* című tanulmányát, valamint színházi kritikákat és esztétikai cikkeket publikált a kommunizált *Pester Lloyd*-ban.¹⁵

Ha nem is olyan részletesen mint Alexanderé, valamint körülményeit tekintve vázlatosabban, de Révész Géza egyetemi eltávolítása szintén az ismertebb tudománytörténeti események közé tartozik. Apósáéval szemben az ő csillaga 1918 őszén kezdett felemelkedni. Szeptemberében a hadügyminisz-

¹³ Percz László: Előszó. In. *Változások pergőtüzében állva. Alexander Bernát írásai világháborúról, bolsevizmusról, hazaszeretetről és fasizmusról*. Vál. és Szerk. Turbucz Péter, Bíbor, Miskolc, 2019. 6.

¹⁴ Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (ELTE EL) 1/c. A Rektori Hivatal iratai (RH) 5284/1919–20. Dr. Alexander Bernát: Föllebbezés. 10. lap; Turbucz Péter: Alexander Bernát és a változó politikai evidenciák. In. *Változások pergőtüzében állva...* 2019. 78–79.

¹⁵ Turbucz 2021. 183–201.

térium megbízta Bécsben egy katonai célú pszichológiai állomás berendezésével.¹⁶ Munkájával az egyetem és persze a hadsereg is annyira elégedett volt, hogy Zichy János kultuszminister előterjesztésére szeptember 28-án IV. Károly király engedélyezte számára egy kísérleti lélektani tanszék felállítását a budapesti tudományegyetemen.¹⁷ E mellett a tudós a lélektan nyilvános rendkívüli tanára lett, s október 12-én letette a tanári esküt.¹⁸ Noha látszólag a Károlyi-éra szintén kegyeibe fogadta, későbbi gondjainak eredete valójában éppen az összeomlás idejére, 1918 novemberére vezethető vissza. Az történt, hogy a bölcsészkar a politikailag elrendelni szándékozott tanári kinevezések megakadályozására rendkívüli tanárait, köztük Papp Károlyt, Heinlein Istvánt, Németh Gyulát, Hekler Antalt, és persze Révész Gézárt nyilvános rendes tanárokká léptetette elő. 23-án Fröhlich Izidor és Hegedűs István terjesztették fel kollégájukat a címre.¹⁹ Feltehetően a pszichológusé volt a legrövidebb idő alatt elnyert előléptetés az egyetem történetében, mindazonáltal az Angyal Dávid dékán elnökölte alatt Beöthy Zsolt, Finácsy Ernő, és Pauler Ákos, mint jegyző alkotta különbizottság – miután a kar minden rendkívüli tanárt eleve rendes tanárrá kívánt kinevezni – alkalmasnak ítélte őt a posztra.²⁰ A karban ez komoly haragot szült, különösen a hosszabb ideje nyilvános rendes tanári kinevezésére vágyó, ekkor már közel ötven éves Tuzson János érezte megalázva magát.²¹ A felterjesztés szövegéből az előzmények kapcsán kiderül, hogy a rendkívüli tanári kinevezés is már évekkel

¹⁶ ELTE EL, Bölcsészettudomány Kar (BTK) 8/b. Dékáni Hivatal iktatott iratai (DH) 375/1918-19. Révész Géza levele a Dékánhoz, 1918. szept. 14.; Révész egyébként már idejekorán felhívta a hadsereg figyelmét a pszichológiában rejlő hadi lehetőségekre, ám ekkor még nem hallgatnak rá. A húszas évek közepétől jönnek létre magyar honvédségi pszichotechnikai laboratóriumok. Kovai Melinda: *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 52. kinevezéséről lásd 58.

¹⁷ Pléh 2009. 77.; Eröss Ferenc: *Pszichoanalízis és forradalom. Ferenczi Sándor és a budapesti egyetem 1918/19-ben*. Józsefvárosi Műhely, Budapest, 2011. 82.

¹⁸ ELTE EL, BTK 8/b. DH 406/1918-19. Révész Géza ny. r. tanári kinevezése; továbbá: ELTE EL, 8/a. 23. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1918/19. I. rendes ülés. 1918. okt. 21. 3. (A továbbiakban, ha ismert, az eredeti jkv. oldalszámát adom meg. Ha ez nem áll rendelkezésre, abban az esetben az utólagos, folyamatos számozást használom.)

¹⁹ ELTE EL, BTK 8/b. DH 406/1918-19. Révész Géza ny. r. tanári kinevezése – 1918. nov. 23-i jkv.

²⁰ ELTE EL, BTK 8/b. DH 603/1918-19. Jegyzőkönyv a dr. Révész Géza ny. rk. tanár nyilvános rendes tanárrá való előléptetése ügyében kiküldött bizottságnak 1918. évi november hó 23-án tartott első üléséről.

²¹ Nemtetszésének Tuzson hangot is adott. ELTE EL, 8/a. 23. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1918/19. I. rendes ülés. 1918. okt. 21. 3–4.

korábban napirenden volt, s elmaradása csak „a politikai viszonyok rendkívüli alakulásán múlott”.²² A tudós azonban „hanglélektani kutatásaival” és a háború alatt megjelent dolgozataival bizonyította tudományos rátermettségét. A dokumentum szövege – az új idők szenvedélyeinek engedve – ezután cinikusan megjegyzi: „Akik kötelességekben egyek, miért legyenek címben, fizetésben jogokban különbözök? Midőn ma a rendes tanári fizetésből sem lehet megélni, mit csináljanak a rendkívüli tanárok?”²³ A felterjesztés egyébként pusztán formáság volt, amit erősít, hogy két nappal a bizottsági ülés után szövegezték meg. Mi több, a vizsgálóbiztosok közül Paulert leszámítva mindenki Alexander és Révész régi ismerősének-barátjának számított, így az ügy kimenetele nem lehetett kérdéses; a jelenlévők hozzájárulnak az előterjesztéshez. Döntésüket az 1918. november 23-i II. rendes kari ülés nagyobb része – 23 igen, 4 nem és két üres szavazat ellenében – szintén elfogadta, így a dékán december 1-én már kérhette a kinevezésre, a kultuszminiszteren keresztül, a minisztertanács jóváhagyását.²⁴

Ámbár a kinevezett nyilvános rendkívüli tanárok közül egyedül Révész kapcsán nem volt egyhangú a támogatás – a gyors előrelépés miatt –, formális kifogással a karból senki nem kívánt élni. A példátlan sebességű előléptetés azt eredményezte, hogy Révész a rendkívüli tanári fizetését is csak decemberben kaphatta először kézhez.²⁵

Karrierje ezután gyorsan szárnyalni kezdett. Kezdeményezésére a tanszék előbb nevet változtatott a kísérleti lélektan tanszékről a modernebb hangzású lélektan tanszékre, valamint javaslatára a lélektan doktori szigorlati fő tárgy

²² ELTE EL, BTK 8/b. DH 603/1918-19. Jegyzőkönyv a dr. Révész Géza ny. rk. tanár nyilvános rendes tanárrá való előléptetése ügyében kiküldött bizottságnak 1918. évi november hó 23-án tartott első üléséről. Fröhlich Izidor és Hegedűs István előterjesztése Révész Géza ny. r. tanári kinevezése ügyében; Lásd még Német András: *A magyar pedagógia tudománytörténete. Nemzetközi tudományfejlődési és recepciók hatások, nemzeti sajátosságok.* Gondolat, Budapest, 2005. 298.

²³ Uo. Fröhlich Izidor és Hegedűs István előterjesztése Révész Géza ny. r. tanári kinevezése ügyében

²⁴ ELTE EL, BTK 8/b. DH 649/1918-19. Révész Géza előléptetése nyilv. r. tanárrá; továbbá: ELTE EL, 8/a. 23. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1918/19. II. rendes ülés. 1918. nov. 28. 31. és 35–36.; Kinevezéséhez Lukács György és Balázs Béla is gratulált. Gábor Éva: *Hazatért levelek. Irodalomtörténet*, 1981. 13. 731., 733.

²⁵ ELTE EL, BTK 8/b. DH 712/1918-19. Révész Géza illetménye; Lásd még uo. 898/1918-19.

lett.²⁶ Pár hónap múlva a tanszék kibővült több tanársegéddel, 1919. július 1-től pedig intézetté alakult, s az igazgatói tisztet Révészre bízta.²⁷

A kommun alatt a professzor részt vett az egyetemi tanács egyik-másik ülésén, ahol egyebek között kari, oktatási, tanrendi, és egyéb szervezeti ügyekben határozott.²⁸ Vele szemben az ellenszenv fokozódott, amikor a tanácsköztársaság idején híre ment, hogy az egyetem adminisztratív ügyeinek legfőbb vezetésével megbízott hattagú bizottság tagjaként több professzor felfüggesztését és a tanrend megváltoztatását neki köszönhetik. Persze a vizsgálati iratokból kiderül, hogy a két állításból egyik sem volt igaz, de az 1919 nyarán megszervezett Lélektani Intézet körüli események enélkül is a Kar leggyűlöltebb tagjává avaszták a tudóst.

A HOSSZÚ ŐSZ

Eközben Alexander, akivel szemben eleinte semmi kifogásolni valót nem hoztak föl, pár héttel a Magyarországi Tanácsköztársaság bukása után, augusztus 29-én feleségével, Brössler Reginával, előbb Ausztriába majd Svájcba távozott az asszony gyógykezeltetése céljából. Onnan megüzente, ha kell hazajön.²⁹

Révész ellenben itthon maradt és hamar, már szeptemberben az úgynevezett igazolóbizottsági vizsgálat célkeresztjébe került. Ellene a legelső között indították meg az eljárást, amiben bizonyítania kellett nemzethűségét és hogy a Károlyi-forradalom, majd a bolsevizmus alatt nem működött együtt a rendszerek politikai elitjével. Továbbá nem szocialista vagy kommunista érzelmű és semmilyen felforgató kezdeményezésnek nem volt tagja.³⁰

E pillanatban úgy tűnik, hogy az egyetemi igazolóbizottság már 1919 szeptember eleji megszervezése pillanatában tényként kezelte több professzor elítélését, akik ellen csak a bizonyítékokat kellett összegyűjteni. Köztük volt Révészen kívül Asbóth Oszkár, Beke Manó és Schmidt József is. Alexander Bernát neve ekkoriban, vagyis 1919. szeptember közepén még egyetlen hivatalos iratban sem fordul elő – a szeptember 18-án tartott kari ülés egyszerűen

²⁶ ELTE EL, 8/a. 23. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1918/19. III. rendes ülés. 1918. dec. 19. 53-54.

²⁷ ELTE EL, BTK 8/b. DH 1270/1918-19. Révész Géza nyilv. r. tanár kérelme laboratórium és segédtanerők engedélyezése iránt; uo. 1914/1918-19. Révész Géza igazgatói kinevezése; Eröss 2011. 35-36.

²⁸ ELTE EL, 8/a. 24. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20.

²⁹ ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. II. rendkívüli ülés. 1919. szept. 18. 9.

³⁰ Gábor 1991. 27.

tudomásul vette szabadságát.³¹ Vele szemben Révész már szeptember 20-án javában védekezett kihallgatói előtt, akik ekkor még azt sem tudták pontosan mivel is vádolják.³² A lényeg az volt, hogy okolni lehessen valamiért, ekképp már-már rendőrségi módszereket idéző módon hallgatták ki.

Habár a kommunizmus alatt viselt dolgairól előzetesen részletesen nyilatkozott, szeptember 20-án meg kellett jelennie a Király János jogkari prodékán vezette igazolóbizottság színe előtt.³³ Ekkor szembesült vele, hogy olyanok felé kell számot adnia az elmúlt esztendőben végzett munkájáról, akik között ott ültek legnagyobb haragosai, Tuzson János, illetve az a Szegedy Rezső is, akinek állítólag elrekvirálta az irodáját.³⁴ Az igazolóbizottság tagjai először azzal álltak elő, hogy kollégájuknak része volt Beöthy Zsolt és Pauler Ákos felfüggesztésében, valamint Hegedűs István kényszernyugdíjaztatásában. A vád komolytalanságát jelzi, hogy Beöthy jóbarátja és mentora volt, továbbá Paulerrel és Hegedűssel ő szintén tagja volt annak a bizottságnak, amelyik egyhangúlag kinevezte Révészt egyetemi ny. r. tanárnak 1918 novemberében. E konkrét vádak természetesen hamar megdőltek, ám általánosságban a vádpont megmaradt, azaz Révész a kollégái ellen dolgozott a kommunizmus alatt. Dacára, hogy a professzor jól átgondolt, egyenes és tiszta válaszokkal szolgált még az olyan kellemetlen kérdésekre is, mint például kikkel ált kapcsolatban a kommün vezetői közül, honnan ismerte Kármán Tódort vagy találkozott-e Lukács Györggyel, a kihallgatás eredménye mégsem lehetett kétséges. Révész ugyan régebbiről ismerte Lukácsot, ám miután az szembe fordult Alexanderrel, megszakított vele minden kapcsolatot. Vádolták még, hogy Beke Manóval és Schmidt Józseffel tagja volt az egyetem hattagú bizottságának, továbbá a kari bizottságnak. Kezdeményezte a Lélektani Intézet felállítását, hovatovább, az egyetemi autonómia megszüntetése és tanárok felfüggesztésére irányuló tárgyalások idején gyakran megfordult Gönczi Jenő államtitkár hivatali helységében. A felfüggesztésekről, visszahelyezésekről, a tanrendi változtatásokról és a tanácsköztársaság idején történt más fontosabb eseményekről elsőnek mindig ő tájékoztatta az érintetteket. Mellékkörülményként megfogalmazásra került egy, a nevével kapcsolatos vád is. E szerint: Alexander Magda állást töltött be

³¹ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár (MTAKIK Kt.), Ms 807/36 Alexander Bernát levele Angyal Dávidnak, Zürich, 1919. szeptember 20.

³² ELTE EL 1/c. RH 1884/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár elleni fegyelmi ügyben tett kari jelentés 11-15. lap

³³ Uo.

³⁴ Szegedy Rezső panaszát az ügyről lásd ELTE EL 1/c. RH 1914/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár igazolása – Szegedy Rezső levele

a Közoktatásügyi Népbiztosságnál. Eme gyanúsítások alapján a bizottság fegyelmi vizsgálat indítását javasolta.³⁵

A felvett jegyzőkönyv szerint szerették volna vád alá fogni a *Pester Lloyd* béli működéséért is, miután azonban elmondta, hogy az érintett lapba utoljára 1917-ben írt, ettől a szándékuktól a bizottság tagjai elálltak. A szintén kommunistagyanúba keveredett, de felmentett Tuzson János és társai annak ellenére is rendíthetetlenek maradtak szándékukban, hogy több Révész állításait tartalmazó levél érkezett hozzájuk a tanári karból és azon kívül is.³⁶ Az eljárás lefolytatásáról azután a következő, szeptember 25-i II. rendkívüli kari ülésen döntöttek. Az esemény jegyzőkönyve szerint a vita és a szavazás előtt az érintett még röviden szólhatott.

„Hosszabb ideje terjesztették rólam – mondta Révész – a Karban, hogy a tanárok felfüggesztésében nekem részem volt. Ez a vád volt tán az oka annak, hogy a hangulat annyira kiélesedett ellenem. Én a befolyásomat kizárólag a tanárok érdekében használtam fel, sajnos eredménytelenül. A befolyás forrása az a barátság volt, mely Kármánhoz fűződött. Nem lehet ellenem felhozni oly cselekedetet, ami az egyetemre káros lett volna. Állásokat, pénzt nem fogadtam el. Gönczi Jenő gyermekkori barátom, akivel szemben mindig az autonómia álláspontját védelmeztem.”³⁷

A nyilatkozat után a vitát Beöthy Zsolt nyitotta meg, aki ekkor még Alexander tekintélyére hivatkozott, miszerint az nem egyszer közölte vele, hogy veje mennyit fárad a kommunisták által az egyetemről elmozdított tanárok érdekében. A következő hozzászólók Szegedy és Méhely voltak, akik a vádlott fejére olvasták, hogy katonaruhában látták, vörös kokárdát viselt, egy alkalommal kommunistának vallotta magát, továbbá egy olyan nagy költségeket igénylő intézetet hozott létre, amit a tanácsköztársaság idején semmi szín alatt nem lett volna szabad felállítani.³⁸ Végül a titkos szavazás 25 szóval

³⁵ ELTE EL 1/c. RH 1884/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár elleni fegyelmi ügyben tett kari jelentés 11–15. lap; Lásd még ELTE EL, BTK 8/b. DH 507/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár elleni fegyelmi eljárás megindítása; ELTE EL 1/c. RH 2906/1919-20. Lélektani Intézet részére elrekvirált pianínó ügyében kelt Kohn Albert kereskedő keresetlevele stb. jelentés – hozzászatolva az 1920. ápr. 12-i Egyetemi Tanács jegyzőkönyve a Révész elleni fegyelmi megindításáról

³⁶ ELTE EL 1/c. RH 1884/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár elleni fegyelmi ügyben tett kari jelentés 12. 31-38. lap; Tuzson kommunista érintettségéről és igazolásáról lásd ELTE EL 1/c. RH 1901/1919-20. Asbóth Oszkár, Beke Manó, Kövesligethy Radó, Schmidt József és Révész Géza levele Tuzson János ellen

³⁷ ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. III. rendkívüli ülés. 1919. szept. 25. 13.

³⁸ A valóban kimagasló költségekről bővebben lásd ELTE EL 1/c. RH 1884/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár elleni fegyelmi ügyben tett kari jelentés 8. lap; továbbá

3 ellenében elrendelte a fegyelmi vizsgálat megindítását a professzor ellen.³⁹ Révész végül hivatalosan azzal vádolták meg, hogy tagja volt az egyetem adminisztratív ügyeinek vezetésével megbízott hat tagú bizottságnak, szintén tagja volt a Karközi bizottságnak, jó kapcsolatot ápolt Gönczi államtitkárral, akinél gyakran megfordult a tanárok felfüggesztésére irányuló tárgyalások idején, hovatovább felesége állást töltött be a Közoktatásügyi Népbiztoságnál.⁴⁰ Ez viszont még csak a kezdet volt! Természetesen a jobb érzésű tanárok kiálltak mellette, miként az egyetemen kívülről egyaránt igazolták őt.

A tanár megbüntetését és megalázását tehát mindenáron véghez akarták vinni, de amint az már ismeretes, ez a tanácsi döntés a pszichológust külföldre érte.⁴¹ Göttingenből levélben jelezte, hogy védekezését személyesen kívánja ellátni.⁴² Történt ugyanis, hogy miután az általa vezetett Lélektani Intézet helyeiben Mágócsy–Dietz Sándor prodékán utasítására az egyetemi gazdasági hivatal munkatársai a falakból az elektromos és gázvezetéseket kifizették, Révésznel betelt a pohár. Október 5-én hivatalos panaszt tett, majd 10-én szabadságot kért és Németországba távozott.⁴³ Az ügy következménye pedig mindössze annyi lett, hogy az intézkedés elrendelője előadta a bölcsészkar előtt, hogy a szóban forgó vezetésekre és csövekre máshol volt szükség és különben, az intézetet úgyis hamarosan elköltöztetik a Keleti Akadémiáról. Erre azután elvették tőle a kulcsokat, de retorzió nem érte. Ezt követően Szegedy lett megbízva az intézet addig el nem lopott vagy megrongálásra nem került ingóságainak elszállításával.⁴⁴

Mészáros Judit: „Az Önök Bizottsága”. *Ferenczi Sándor, a budapesti iskola és a pszichoanalitikus emigráció*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008. 58-59.

³⁹ ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. III. rendkívüli ülés. 1919. szept. 25. 14–15.; ELTE EL, BTK 8/b. DH 738/1919-20. Összefoglaló jelentés Révész Géza szabadsága ügyében

⁴⁰ ELTE EL 1/c. RH 2906/1919-20. Lélektani Intézet részére elrekrivált pianínó ügyében kelt Kohn Albert kereskedő keresetlevele stb. jelentés – hozzászólva az 1920. ápr. 12-i Egyetemi Tanács jegyzőkönyve a Révész elleni fegyelmi megindításáról

⁴¹ ELTE EL 1/c. RH 559/1919–20. Révész Géza egyetemi tanár beadványa megidézettének Göttingenbe való kézbesítése

⁴² Uo.

⁴³ ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. I. rendes ülés. 1919. okt. 14. 13.; A szabadságról lásd még: ELTE EL 1/c. RH 647/1919–20. Révész Géza ny. r. tanár szabadsága stb.; ELTE EL, BTK 8/b. DH 163/1919-20. Révész Géza egyet. tanár szabadság iránti kérelme; Donáth 2007. 99-100.; Donáth 2008. 163.; Erős Ferenc: *Psziché és hatalom. Tanulmányok, esszék*. Kalligram Kiadó, Budapest, 2006. 69.; A panaszt lásd ELTE EL, BTK 8/b. DH 160/1919-20. Révész Géza panasz

⁴⁴ ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. IV. rendkívüli ülés. 1919. nov. 20. 2–3.; Donáth 2007. 102.

Az elkövetkező hónapokban a Karban folyamatosan gyűjtötték a „bizonyítékokat” Révész Géza ellen. Szinte nem telt el úgy hét, hogy ne iktattak volna igazolási ügyéhez egy-egy újabb adalékot, ami mutatja, hogy Beke Manó mellett őt tekintették a kar legfőbb ellenségének és nem Alexander Bernátot, akinek az ügyében sokkal óvatosabban, több ködösítéssel jártak el. 1919 végének szenzációi közé tartoztak például kollégájuk rekvirálási botrányai. A vizsgálati iratok szerint Révész a saját intézete számára – amelynek működéséhez nem mellékesen évi 20.000 Korona javadalmazást eszközölt ki – állítólag elrekvirált egy pianínót Kohn Albert zongorakereskedőtől, továbbá kollégája Szegedy tanár irodáját, valamint a pedagógiai tanfolyam kézi könyvtárát a Ludovika Akadémiától.⁴⁵ Arról bezeg, hogy a Károlyi-kormány alatt részt vett a szegénysorsú gyermekek ingyenes iskoláztatására vonatkozó törvényjavaslat lélektani részének kidolgozásában nagyvonalúan mindenütt megfeledeztek.⁴⁶

Október 14-én a budapesti tudományegyetemen eldőlt Alexander ügye is, de határozat még nem születik, hanem kívárnak. Aznap ettől függetlenül szavaztak az október 31. után nyilvános rendes tanárrá előléptetett kollégák esetleges lefokozásáról. Angyal Dávid dékán előterjesztése szerint Tuzson János és Mauritz Béla tanárok ügyében a felterjesztés még 31-e előtt megtörtént, így ott semmiféle presszió nem volt. Rajtuk kívül azonban Papp Károly, Heinlein István, Németh Gyula és persze Révész tanárok esetében állítólag már kényszerítve voltak, így az ő nyilvános rendes tanári kinevezésükről szavazni kell, és ha az eredmény úgy kívánja, címeiket vissza kell vonni.⁴⁷ Talán említeni sem kellene, hogy egyedül Révész kinevezését vonták ekképpen vissza, amit nem sokkal utóbb az Egyetemi Tanács is jóváhagyott.⁴⁸ Vagyis a távollévő kolléga személye ebben az esetben ideálisnak találtatott a

⁴⁵ ELTE EL, BTK 8/b. DH 1392/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár által elrekvirált pianínó ügyében Király János referens kívánalmai; ELTE EL 1/c. RH 2819/1919-20. Lélektani Intézet részére elkommunizált pianínó ügyében Kohn Albert zongorakereskedő keresetlevele stb. megkeresés; A Ludovika könyvtár kapcsán lásd uo. 664/1919-20. és ELTE EL 1/c. RH 2467/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár részére szóló rendelet a Ludovika A. pedagóg. tanf. könyvtárának átvétele

⁴⁶ ELTE EL 1/c. RH 1884/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár elleni fegyelmi ügyben tett kari jelentés 13. lap; Donáth 2007. 147.

⁴⁷ ELTE EL 1/c. RH 647/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár szabadsága – bölcsészkarri jkv.; A kinevezések visszavonásánál Hekler Antal neve egyáltalán föl sem merült.

⁴⁸ ELTE EL 1/c. RH 655/1919-20. Az Egyetemi Tanács 1919. dec. 6-i II. rendes ülésének jkv.-e, Révész Géza kinevezése; ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. I. rendes ülés. 1919. okt. 14. 9–10.; ELTE EL, BTK 8/b. DH 206/1919-20. Révész Géza ny. r. tanári kinevezésének megszüntetése; Az Egyetemi Tanács 1919. dec. 12-i döntését lásd ELTE EL 1/c. RH 647/1919–20. Révész Géza ny. r. tanár szabadsága stb.

bűnbakképzésre. Vele szemben Alexander esetében ez ennyire egyértelműen ekkor még nem fogalmazódott meg.

A következő fontos dátum október 22-e. Ekkor az egyetem IV. rendkívüli kari ülése ismét hosszan foglalkozott Alexander igazolásával, de akkor már a Kisfaludy Társaság október 16-i és az akadémiai igazolóbizottság október 17-i ülésének elítélő szellemében, azaz a végeredmény e helyütt is az elmarasztalás lett.⁴⁹ A hosszúra nyúlt tanácskozáson többen a professzor védelmére keltek Ballagi Aladár rektor ellenében. Négyesy László pedig egy halasztási indítványt terjesztett be, hogy a filozófus ügyét napolják el addig, amíg módjában nem áll írásban nyilatkozni (Révésznel illet senki nem javasolt). A döntéshozók jellemét mutatja, hogy ugyanekkor küldték ki Alexander és Révész számára azt az október 22-én véglegesített kérdőívet is, amelyen a tanároknak írásban nyilatkozniuk kellett volna a kommün alatt folytatott tevékenységükről.⁵⁰

Ezen a napon, tehát október 22-én, Alexander ügyének letárgyalása közben először Tuzson kötötte össze a filozófust a pszichológussal. Arra volt kíváncsi, Alexander tette-e a kommün alatt elítélő nyilatkozatot Révészről nyilvánosan?⁵¹ A kérdésre természetesen senki nem felelt, de – mint azt máris látni fogjuk – mégsem maradt pusztába kiáltott szó.

Decemberben lényegében csak adatokat gyűjtöttek Alexander ellen is. A hónap folyamán a két tudós megküldte válaszait a fent említett kari kérdőívre. Alexander feleleteit egy korábbi munkámban már ismertettem,⁵² így most röviden Révész levélben megküldött védekezését mutatom be.⁵³ Ő határozottan azt állította, hogy nem volt tagja semmilyen politikai szervezkedésnek, nem vett részt a forradalom és a kommunizmus előkészítésében és támogatásában, a Károlyi kormány alatt mindössze a gyermekek ingyenes iskoláztatására vonatkozó törvényjavaslat kidolgozásába volt némi beleszólása, de semmiféle más megbízást nem vállalt. A kormány alapította egyetemi bizottságnak tagja volt, de ez nem hozott politikai döntéseket, tisztán tudományos testület volt. A kommün alatt se magán, se hivatalos megbízást nem vállalt, a kari bizottságba akarata ellenére rendelték ki, de itt aktív, döntéshozói szerepet nem játszott. Tárgyalt a tanárképzés reformjáról, de ezt is kizárólag Gönczi

⁴⁹ Turbucz 2021. 197-200.

⁵⁰ ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. VII. rendkívüli ülés. 1919. nov. 28. 9.

⁵¹ ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. IV. rendkívüli ülés. 1919. okt. 22. 75.

⁵² Turbucz Péter: Alexander Bernát és az egyetemi vizsgálatok. Az ELTE Egyetemi Levéltár „Alexander aktái” és védekező levelei tükrében. *Kellék*, 65. 173-175. (Megjelenés előtt)

⁵³ ELTE EL 1/c. RH 1914/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár igazolása

Jenő államtitkár kérésére. A felfüggesztett tanárok visszahelyezéséért mindezt megtett. Felvonulásokon nem vett részt, vörös kokárdát soha nem viselt, nyilvános előadásokat nem tartott. Felszólíthatnak bárkit, aki vele abban az időben érintkezett, mind azt fogja vallani, hogy nem szimpatizált a rendszerrel, értük politikai szolgálatot nem tett. A tanácsköztársaság első napjaitól külföldre kívánt távozni, ami anyagi okokból nem valósulhatott meg. Az egyetem autonómiája ellen nem vétett. Levelét, miként apósáét, mindenféle válasz vagy reakció nélkül, egyszerűen csatolták a fegyelmi iratokhoz.

A REMÉNYTELENSÉG ÉVE

1920-ban azután egyszerre minden megváltozott. Az *Est* január 4. számában *Ellopták a Sváb- és Strasser-család ékszereit* címmel egy tudósítás jelent meg.⁵⁴ A napilap cikke szerint Alexander Pál (a filozófus kisebbik fia), Révész sógora, Sváb Sándor és Strasser Imre nagykereskedő kérésére 1919 júliusában vállalkozott azok Svábhegyen elásott családi ékszereinek elrejtésére majd külföldre csempészésére. A művelethez állítólag Révész biztosított két katonát, akiket az elásott ékszerekből 300.000 Korona értékben jutalmaztak munkájukért. Alexander a két vörös katonával ki is ásatta az ékszereket, majd az egyik kazettából egy diadémmal kifizette a munkájukért, hallgatásukért és a védelemért fizetséget kérő férfiakat. Ezt követően Révész Géza egyetemi szobájában rejtette el az ékszereket tartalmazó két kazettát. Másnap, amikor átadta az ékszereket Sváb Sándornak közölte vele, hogy a diadémmal fizette le a katonákat. Sváb ekkor megrémült, ugyanis az ékszer legalább másfél millió koronát ért. Ekkor a két kazettából több gyöngysort és fülbevalót adott Alexandernek, hogy szerezze vissza a diadémot, ami sikerült is, ám ezek összértéke szintén egymillió Korona értéket képviselt és nem 220 ezer Koronát, ahogy Alexander Pál állította. Az ügy kezdettől gyanús volt a Strasser családnak, akik pár nappal a tanácsköztársaság bukása után ezért feljelentéssel éltek.⁵⁵ A budapesti királyi ügyészségen végül 1921-ben megállapítást nyert, hogy nem történt bűncselekmény, csak a két család rivalizálása fajult el.⁵⁶ A katonák azonban az ő tudtukkal dolgoztak, amiért cserébe komoly ajándékban részesültek. Ezt persze 1920 januárjában még nem lehetett tudni, miként Révész esetleges „bűnrészessége” is nagyban kérdéses volt.⁵⁷

⁵⁴ *Az Est*, 1920. jan. 4. 3.

⁵⁵ ELTE EL 1/c. RH 2570/1919-20. Révész Géza ügyében Király János javaslata

⁵⁶ Az ügy dokumentációja nem került Budapest Főváros Levéltára őrizetébe.

⁵⁷ Az estről bővebben lásd Turbucz 2021. 207–216.

Mindeközben a professzor nem törődött az őt ért támadásokkal. 1920. február 15-én Münchenből szabadsága meghosszabbítását kérte.⁵⁸ A kultuszminiszterhez címzett levelében arra hivatkozott, hogy hivatalos távollétét szeretné a félév végéig meghosszabbítani, mert prof. Gustav Kafkával egy új kutatáson dolgoznak, amit szeretne befejezni. Ámbár az „egyetem békéje érdekében az áldatlan állapotok okából” az engedély végül nagy nehézségek árán megérkezett (Asbóth Oszkárt, Marczali Henriket, Beke Manót, Kövesligethy Radót, és Schmidt Józsefet ugyanekkor szintén szabadságotlák), de nyugodt alkotómunkáról nem lehetett szó, mert április 12-én, Király János jog- és államtudományi prodékán megindította a fegyelmi eljárást.⁵⁹ A hivatalos végzés értelmében Révész ellen az egyetem adminisztratív és karközi bizottsági tagsága, az egyetem autonómiájának felfüggesztése idején egy prominens kommunistaával Gönczivel való barátsága, és ad absurdum, felesége hivatalvállalása miatt indítottak fegyelmi eljárást. Ehhez hozzácsapták a Lélektani Intézet felállítását és működtetését, valamint Szegedy szobájának elrekvirálását mint terhelő körülményt. Kohn Albert zongorája és a Ludovika-könyvtár elrekvirálása, valamint a kitűző ügy és az *Est*-cikk, szintén figyelembe lettek véve.⁶⁰

Április 15-én Angyal Dávidnak megírta, hogy a szintén fegyelmi eljárás alatt álló apósáéhoz, Alexander Bernáthoz hasonlóan ő is írásban kíván védekezni az ellene fölhozott vádakkal szemben.⁶¹ „Azt hiszem – írja levelében –, hogy személyes jelenlétem nem javítaná a helyzetet. Egy nyomósabb ok, hogy most ne térjek vissza az, hogy a sok évi katonai szolgálatom és az ezután következő forradalmi idők által megakasztott tudományos munkásságomat

⁵⁸ MNL OL K 636 1921-5-71644. Révész Géza levele a kultuszminiszterhez 1920. febr. 15.; ELTE EL, BTK 8/b. DH 738/1919-20. Összefoglaló jelentés Révész Géza szabadsága ügyében; ELTE EL 1/c. RH 2816/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár szabadsága

⁵⁹ ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. IV. rendes ülés. 1920. márc. 31. 13.; Révész 1919 októberi szabadságolására 1920 februárjában a Rektori Hivatalban már nem akartak emlékezni, az újabb szabadságkérvényrel pedig úgy tűnik többeket megbotránkoztatott. ELTE EL, BTK 8/b. DH 1884/1919-20. Kérdések Révész Géza szabadságáról; Lásd még ELTE EL, BTK 8/b. DH 1057/1919-20. Egyetemi tanárok szabadságolása; ELTE EL 1/c. RH 1884/1919-20. Az Egyetemi Tanács 1920. ápr. 12-i V. rendes ülésének jkv.-e, Révész Géza egyet. ny. r. tanár igazolási ügye

⁶⁰ ELTE EL 1/c. RH 1884/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár elleni fegyelmi ügyben tett kari jelentés 23–24. lap; ELTE EL 1/c. RH 2906/1919-20. Lélektani Intézet részére elrekvirált pianínó ügyében kelt Kohn Albert kereskedő keresetlevele stb. jelentés – hozzácsatolva az 1920. ápr. 12-i Egyetemi Tanács jegyzőkönyve a Révész elleni fegyelmi megindításáról

⁶¹ ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. V. rendes ülés. 1920. máj. 3. 201.

vége folytathassam. Mikor otthon a tudományos munka lehetetlenné vált, mikor tölem mint kinevezett tanártól és az európai tudósok között helyet foglaló kutatótól megvonták nemcsak a tanítás, hanem a szabad kutatás lehetőségét is, midőn felettes hatóságom a kialakulóban levő lélektani intézet demolálását elrendelte, a tudományos segéderőket felfüggesztette és tanítványaim egy részét saját hibájukon kívül az egyetemi oktatásból kizárták, nem csodálható, hogy nem tartózkodom Budapesten és erőmet és időmet nem akarom egy torz véletlen és egyenlőtlen küzdelemben tönkre tenni. Ezzel szemben itt nyugodtan dolgozhatom, visszatérhetek tudományos terveimhez és ebben az itteni tudós körök és testületek csak támogatnak. Ezzel lelkiismeretemet is megnyugtathatom, mert így a tudománynak, melynek eddig is kizárólag éltem, és amelynek érdekében való törekvéseim miatt is vannak ma felelősségre, mikor az intézet megalkotását vádult róják fel ellenem (midőn tudva van, hogy majdnem az összes intézetek és a klinikák tudom. Laboratóriumai támogatást kértek és kaptak) – többet használok, mintha otthon folytonos izgalomban várnám be a döntést.”⁶²

Révész nem hazudott távolléte felől, hiszen külföldi tartózkodása alatt valóban tudományos munkát végzett és három németnyelvű pszichológiai tanulmányt is publikált.⁶³ Eközben itthon, május 29-én az Egyetemi Tanács soron következő, VII. rendes ülésén a fegyelmi eljárás vezetésével Notter Antalt bízták meg, de az ügymeneten ez szinte semmit nem változtatott.⁶⁴ Ezalatt időről-időre meghosszabbították szabadságkérelmeit, miközben hol hivatalosnak tekintették távolmaradását, hol nem.⁶⁵ Távolléte végül 1920. július 15-ig hivatalos maradt. Ezt követően viszont az Egyetemi Tanács július 29-én tartott VIII. rendes ülésén egyhangúlag úgy határozott, hogy kollégájuk július közepe utáni távollétét immár nem tekintik szabadságnak, és Révész hatósági engedély nélkül tartózkodik külföldön. Felszólították, hogy hivatali székhelyére azonnal vonuljon be, ennek elmaradása esetén fegyelmiijében az ő

⁶² ELTE EL 1/c. RH 4186/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár igazolási ügye – Révész levele Angyal Dávidhoz Ebenhausen (Isarthal) 1920. ápr. 15.

⁶³ MNL OL K 636 1921-5-71644. Révész Géza levele a kultuszminiszterhez 1920. júl. 15.

⁶⁴ ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. VI. rendes ülés. 1920. jún. 1. 14. 9–10.; ELTE EL 1/c. RH 4186/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár igazolási ügye

⁶⁵ ELTE EL, 8/a. 25. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1919/20. VI. rendes ülés. 1920. jún. 1. 8.; uo. XIV. rendkívüli ülés. 1920. júl. 27. 312.; ELTE EL, 8/a. 26. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1920/21. VII. rendkívüli ülés. 1921. febr. 19. 112.; ELTE EL, BTK 8/b. DH 1437/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár újabb szabadsága; ELTE EL, BTK 8/b. DH 660/1920-21. Révész Géza szabadsága; uo. 1496/1920-21. Révész Géza újabb szabadsága; ELTE EL 1/c. RH 4186/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár igazolási ügye; uo. 5562/1919-20. Révész Géza ny. r. tanár szabadsága stb. felterjesztés; uo. 340/1920-21. Révész Géza ny. r. tanár szabadságolása

jelenléte nélkül határoznak. A fegyelmi biztos, Ballagi Aladár rektor és az Egyetemi Tanács, hovatovább még a kultuszminisztérium is a rendőrségi vizsgálatnak a tanárra kedvezőtlen befejezését remélve a kivárás mellett döntött.⁶⁶ A pszichológus 1920. augusztus 30-án megírta hivatalosnak tekintett védekezését – részletesen cáfolva minden ellene megfogalmazott állítást –, azonban szavai újfent süket fülekre találtak.⁶⁷

A RÉVÉSZ-DOSSZIÉ LEZÁRUL

Az ügyészségi nyomozás segítése végett a professzor még a nyár folyamán részletesen referált az állítólagos ékszerlopásban való érintettségéről is, amiből kiderül, hogy Alexander Pál jó kapcsolatot ápolt a Sváb családdal. Sváb Sándorral megpróbálták kiásni az ékszereket, ám ebben megakadályozták őket a vörös katonák. Alexander elmenekült, míg Sváb a kihallgatáson elmondta az ékszerek helyét, amiért azután féltő volt, hogy valaki megelőzi a családot. Alexander Pál ezért Révészről kért segítséget, aki két megbízható vörös katonát (ők egyben távoli rokonai voltak), Faragó Mihályt és fivérét ajánlotta a feladatra. A két katona megfelelő díjazás fejében elvállalta a megbízatást. Miután kiásták az ékszereket tartalmazó kazettákat látták, hogy azok értéke jóval meghaladja a Sváb által elmondottakat, ezért megpróbáltak nagyobb összeget kicsikarni, s nem adtak át mindent, hanem zálogban maguknál tartottak a kazetták tartalmából. Révész és Alexander sikeresen lebeszéltek őket a nagyobb összegről, így az átadás-átvétel minden nagyobb gond nélkül lezajlott a filozófiai könyvtárban, amihez Alexander Pálnak kulcsa volt.⁶⁸

A fegyelmi ügy annak ellenére, hogy a rektor még az éven szerette volna befejezni, az ügyészségi vizsgálat miatt 1920-ban lényegében megakadt.⁶⁹ Révész Géza fegyelmi vizsgálatában a fordulópont végül 1921-ben érkezett el. 1921. február 7-én a pszichológus Heidelbergből egy pár soros levelet írt az Egyetemi Tanácsnak, hogy szabadsága meghosszabbítását eszközölké ki Vass József kultuszminiszternél, amihez – tekintettel folyamatban lévő eljárására – az egyetem hozzájárult.⁷⁰ Amint az ellene és Alexander Pál ellen folytatott bűnvádi eljárás befejeződött, márciusban az Egyetemi Tanács elbocsátással

⁶⁶ ELTE EL 1/c. RH 3993/1919-20. Révész Géza fegyelmi ügyében átirat

⁶⁷ ELTE EL 1/c. RH 156/1920-21. Révész Géza egyetemi tanár fegyelmi ügyében iratok

⁶⁸ ELTE EL 1/c. RH 739/1920-21. Székely Ágoston megbízólevele a Révész Géza elleni fegyelmi ügyben – Révész Géza nyilatkozata az ékszerlopási ügyről

⁶⁹ Uo. – Rektori leirat Notter Antal ny. r. tanárhoz

⁷⁰ Révész Heidelbergi tartózkodásáról lásd ELTE EL, BTK 8/b. DH 1650/1920-21. Révész Géza heidelbergi címe; uo. 3823/1920-21. Révész Géza hatósági engedély nélküli távolmaradása

fenyegetve az egyetem székhelyén való azonnali megjelenésre szólította föl, amiről a *Hivatalos Közlöny* május 7-i számán keresztül is értesítették.⁷¹ Minekután hazatérése nem valósult meg a Kar – lakcíme tudatában – kimondta, hogy mivel tartózkodási címe nem ismert, így fizetését és juttatásait megvonták.⁷² Amikor tudomást szerzett a dologról ügyvédje, Székely Ágoston útján a hó közepén azonnal levelet intézett a rektorhoz, valamint április 28-án a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez is.⁷³ Orvosi igazolást mellékelve megírta, hogy betegség miatt 3–4 hónapig még nem térhet haza, továbbá tiltakozott az ismeretlen helyen tartózkodás kimondása ellen – ám ez már nem volt elégendő, Vass József miniszter megtagadta az újabb szabadságkérését.⁷⁴

Miután Révész betegsége okán nem térhetett vissza Budapestre, a vonatkozó jogszabályok szerint, 1921. május 24-én hivatalosan kimondták, hogy ismeretlen helyen tartózkodik,⁷⁵ valamint 1921. június 2-től állásából lemondottnak tekintették. 1921. június 22-én az erről szóló Egyetemi Tanácshatározatot bemutatták a bölcsészkarban.⁷⁶ Az Egyetemi Tanács 1921. augusztus 30-án tartott X. rendes ülésén pedig megállapítást nyert, hogy mivel Révész a tanári szolgálatból elbocsátatott, ezért az ellene elrendelt fegyelmi eljárás immár nem folytatható le.⁷⁷

Ez viszont újabb bonyodalmat szült, mert ellenségei nem ismerték a vonatkozó jogszabályokat és nem tudták, hogy a döntésük nyomán azonnal abba kell hagyni a fegyelmi eljárást. Hekler Antal magából kikelve követelte, hogy „a felforgató törekvéseknek egyik zászlóvivője” ne kerülhesse el ily módon a

⁷¹ ELTE EL, 8/a. 26. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1920/21. V. rendkívüli ülés. 1921. jan. 20. 95.; uo. IV. rendes ülés. 1921. ápr. 12. 6.; ELTE EL 1/c. RH 3823/1920-21. Révész Géza szabadsága ügyében leirat; ELTE EL 1/c. RH 4353/1920-21. Székely Ágoston ügyvéd beadványa Révész Géza ny. r. tanár szabadsága ügyében; ELTE EL, BTK 8/b. DH 1700/1920-21. Révész Géza hazahívása szolgálattételre; Budapesti Közlöny, 1921. máj. 7. 10.; Lásd még ELTE EL 1/c. RH 4923/1920-21. Révész Géza ny. r. tanár szabadsága ügyében leirat; ELTE EL 1/c. RH 5902/1920-21. Révész Géza ny. r. tanár idézése stb. leirat

⁷² MNL OL K 636 1921-5-71644. Felterjesztés Révész Géza illetményei folyósításának beszüntetésére

⁷³ ELTE EL, 8/a. 26. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1920/21. VI. rendes ülés. 1921. jún. 1. 194–195.

⁷⁴ MNL OL K 636 1921-5-71644. Révész Géza levele Vass Józsefhez; ELTE EL, BTK 8/b. DH 1935/1920-21. Révész Géza szabadságkérvényének megtagadása; ELTE EL 1/c. RH 4658/1920-21. Révész Géza ny. r. tanár szabadsága Székely Ágoston ügyvéd beadványa; uo. 4678/1920-21. Révész Géza ny. r. tanár szabadsága ügyében Székely Ágoston ügyvéd beadványa stb. leirat;

⁷⁵ MNL OL K 636 1921-5-71644. Jegyzőkönyv

⁷⁶ ELTE EL, 8/a. 26. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1920/21. IX. rendkívüli ülés. 1921. jún. 22. 236–237.

⁷⁷ ELTE EL, BTK 8/b. DH 691/1921-22. Révész Géza fegyelmi ügyének megszüntetése

büntetést, hanem ennek ellenére in abszencia folytassák le a vizsgálatot és fegyelmi úton távolítsák el.⁷⁸ Ez végül nem következett be, mert 1921. október 11-én Horthy Miklós megerősítette a „lemondást”.⁷⁹ Az ügy ezzel valójában befejeződött, de a kari tanács még a kormányzó intézkedésével is megpróbált szembe szállni. Tuzson János és még néhány kollégája mindent meg akartak tenni, csak hogy a nekik megfelelő módon zárhassák le a dolgot. A folytatás érdekében október 17-én kérést intéztek az Egyetemi Tanácshoz, ám ők a kultuszminiszterrel és a Horthyval való konfrontációt már nem merték felvállalni.⁸⁰ Mindamellettt Kenyeres Balázs egyetemi tanácsstag, orvostudománykari dékán, az ügy immár sokadik előadója, megfogalmazott egy jelentést, amiben kifejtette, miként kellett volna a bölcsészakadémiának eljárnia és „lejártni” Révész, továbbá mulasztásuk hogyan kommunikálható a jövőben.⁸¹

Mindenesetre, hogy a pszichológus ne ússza meg ennyire könnyen, kötelezték, hogy 1920. augusztus 1-ig minden neki juttatott illetményt, mintegy 31.400 Korona 70 fillért számadási térítmény címén fizessen vissza. Továbbá kilenc évi egy hónapi és tizenegy napi helyettesítési idejét sem számolták el.⁸²

Tehát a karon két évig fölöslegesen gyűjtögettek a hamis tanúvallomásokot és az állítólagos bizonyítékokat a tanár ellen. Leszámítva a visszafizetési kötelezettségét, Gábor Éva és a magyar pszichológiatörténetírás megállapításával szemben a források azt mutatják, hogy Révész nyertesen keveredett ki a történetből. Formálisan egy felmondás következett be, így amszterdami állásába lényegében fegyelmeivel nem terhelt munkalappal került be.

⁷⁸ ELTE EL, 8/a. 27. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1921/22. I. rendes ülés. 1921. okt. 17. 19.; ELTE EL 1/c. RH 6105/1920-21. Révész Géza ny. r. tanár fegyelmi ügyének lefolytatása átirat

⁷⁹ MNL OL K 636 1921-5-71644. Révész Géza egyetemi ny. r. tanárnak tanári szolgálatból való elbocsátása; ELTE EL, 8/a. 27. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1921/22. II. rendes ülés. 1921. dec. 3. 6.; ELTE EL, BTK 8/b. DH 1245/1921-22. Révész Géza állásából történt lemondásának tudomásulvétele; ELTE EL 1/c. RH 1412/1921-22. Révész Géza ny. r. tanár állásából való lemondása stb. leirat

⁸⁰ ELTE EL 1/c. RH 1412/1921-22. – az Egyetemi Tanács 1921. nov. 26-án tartott I. rendes ülésének jegyzőkönyve; uo. 1466/1921-22. Révész Géza ny. r. tanár fegyelmi ügyének lefolytatása stb. átirat

⁸¹ ELTE EL 1/c. RH 1412/1921-22. Révész Géza ny. r. tanár fegyelmi ügyének lefolytatása stb. átirat; ELTE EL, 8/a. 27. köt. BTK Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1921/22. III. rendes ülés. 1922. febr. 9. 5–6.

⁸² MNL OL K 636 1921-5-71644. Révész Géza illetményei kiutalásának megszüntetése felterjesztés; ELTE EL, BTK 8/b. DH 1413/1921-22. Révész Géza tartozása az állampénztár felé, valamint illetményei további folyósításának megszüntetése; ELTE EL 1/c. RH 1160/1921-22. Révész Géza ny. r. tanár szolgálati idejének beszámítása

És most jön a valódi fordulat. Az ékszerlopást mint láttuk nem sikerült Révész ellen felhasználni, és mivel folyamatban volt a nyomozás, ezért sokáig nem is távolíthatták el állásából. Ugyanakkor az eset Alexander Bernát lejárataához tökéletes adalékkul szolgált. A Ballagi által előre megdolgozott Egyetemi Tanács 1920. február 26-án elrendeli Alexander ellen a fegyelmi vizsgálat megindítását.⁸³ Fegyelmi biztosnak Balázs Károly lett kinevezve, akinek ténykedése kizárólag a filozófus eltávolítására irányult és nem az igazság kiderítésére. Az Egyetemi Tanács mint Fegyelmi Bíróság a hetvenéves professzor ellen jegyzőkönyvbe is veszi:

„Tudomásunk szerint tanítványai sorából bizalmas kapcsolatot tartott fenn Pogány Józseffel, Varjassal, Szemere Samuval, Fogarasi Bélával, Varga Jenővel, kik tudvalevőleg valamennyien a bűnös rendszer zászlóvivői voltak. Veje; Révész Géza a proletárdiktatúra egyik legexponáltabb képviselője volt. Fia Alexander Pál kommunizált ékszereket s azokat Révész segítségével az egyetemi lélektani intézetben rejtette el.”⁸⁴

Az ügy következményei ismertek: a nyár folyamán Alexandert eltávolítják az egyetemről és megindul az 1923-ig tartó huzavona nyugdíjazása körül a minisztériumokban. A filozófus élete hátralévő részében ki volt téve a rosszhiszemű gyanúsítgatásoknak.

Összegezve az eddigieket tehát megállapítható, hogy Révész Géza egyetemi igazolása függetlenül indult Alexanderétől és attól függetlenül is ért véget. A vizsgálóbiztosok mindössze kihasználták a rokoni kapcsolat adta lehetőségeket a két külföldön tartózkodó professzor ügyének időleges egybekapcsolására. Ebből azután Alexander Bernát teljes tönkretétele kerekedett ki, míg a nála jóval fiatalabb Révész – fegyelmi büntetés híján – idővel újra tudta építeni tanári karrierét és nyomot tudott hagyni a holland pszichológiai életben is.⁸⁵

Amint köztudomású, a történetek miatt egy rövid időre szanatóriumi kezelésre szorult ugyan, és családjával előbb megpróbált letelepedni Göttingenben, ahol 1902 és 1906 között tanult, de számításait végül Amszterdamban találta

⁸³ ELTE EL 1/c. RH 1071/1919-20. Alexander Bernát ny. r. tanár igazolása stb. felterjesztés

⁸⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K szekció (MNL OL K) 636 1923-5-28333. Alexander Bernát ellen hozott fegyelmi ítélet. 7. lap
Donáth Péter: *A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből 1868–1958*. Trezor Kiadó, Budapest, 2008. 154., 163.

⁸⁵ Gábor 1991. 27-29.

meg, ahol senkit nem érdekelt tudományegyetemi múltja.⁸⁶ Eközben Budapesten, menesztése után 1936-ig nincs is egyetemi pszichológia tanszék.⁸⁷ Révész a kísérleti pszichológia másfél évtizedes vákuumát hagyta maga után.⁸⁸ A pszichológia egyetemi és akadémiai intézményesülése Magyarországon csak a húszas évek végén indul meg ismét. Ennek első jeleként 1928-ban létrejön a *Magyar Pszichológiai Társaság előbb* Ranschburg Pál, majd 1931-től Benedek László elnökletével. Az egyesület saját orgánumot is kiad, *Magyar Pszichológiai Szemle* címmel. Alexanderhez hasonlóan a pszichológus hitt a tudományos progresszióban, emiatt maradt a helyén 1919. március 21. után. Remélte, hogy a Lélektani Intézet megszervezésével a pszichológiai kutatások területén az ország felzárkózhat a fejlett nyugathoz. Ha nem kényszerítik hazája elhagyására, kétségtelen, hogy ez a program megvalósul.⁸⁹ Nélküle a budapesti egyetemen csak 1936-ban alakul újra pszichológiai laboratórium és tanszék Harkai Schiller Pál vezetésével. Révész 1921-es eltávolítása ekképpen legkevesebb fél emberöltővel vetette vissza a magyar pszichológiai kutatásokat.⁹⁰

KÖVETKEZTETÉS ÉS ÖSSZEZÉS

Révész Géza stigmatizálása, magyarországi karriere tönkretétele és elüldözése tehát nemcsak egy felégetendő hátország volt a nagy fogás, Alexander előtt. Elítélése jól kidolgozott terv szerint haladt, és ha valahol valami elakadt, ott a bölcsészkar vagy az Egyetemi Tanács azonnal közbelépett. Eltávolítása a magyar pszichológiatörténeti irodalom szerint gyors előmenetelével és a Lélektani Intézet megszervezésével magyarázható, pontosabban a pszichológiatörténészek leginkább kinevezésének és intézete megszervezésének működtetésének alapos dokumentálására szorítottak. Ugyanakkor látnunk kell az ellene irányult szakmai féltékenységet, valamint az országban uralkodó antikommunista hisztériakeltést is. Vádlói – miként Alexander esetében – a maguk javára használták ki a külföldi tartózkodása tényét, valamint, hogy nem kívánt hazatérni és írásban védekezett. Személye megbüntetésének mind

⁸⁶ Frank 2015. 132.; Kibédi Varga Áron: *Lépések. Napló 2005–2006*. Kalligram, Pozsony, 2007. 80.; Kovai 2016. 61.; Mészáros 2008. 59.

⁸⁷ Kovai 2016. 79.

⁸⁸ Pléh Csaba: *A természet és a lélek. A naturalista megközelítés a pszichológiában*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 346.; Pléh 1998. 62.

⁸⁹ Gábor 1991. 27.; Erős 2011. 92.

⁹⁰ Pléh 1998. 80.

valószínűbbé válása után, a folytatásban ellenségei az ő és Alexander Pál „tettével” igyekeztek sárosni Alexander nevét – lényegében sikeresen.

A Révész Géza ellen indított fegyelmi eljárás egy megszégyenítési kísérlet volt, ami rá nézve sikertörténet, míg Alexander Bernát esetében kudarccal, kényszernyugdíjazással végződött. Zárásként térjünk vissza ismét a bevezető gondolatokhoz és nézzük a tényeket. Az egyetem lényegében eltávolítja a teljes Révész és Alexander családot, akik az önkéntes száműzetésben is tovább dolgoznak tudományuk felvirágoztatásán. Elüldözésük története legyen egy emlékeztetője a magyar tudományos életnek: ez történik, ha a napipolitikát a katedra közelébe engedik.